

Y. Titomyr

STUDIES OF ISAAK OF NINEVEH ARE ABOUT DIVINE LOVE

The article is devoted to analysis of the concept of Divine love in spiritual heritage of st. Isaak of Nineveh. Current concept is analysed in aspects of ontology, epistemology, soteriology and ethics.

Key words: studies of Isaak of Nineveh, Divine love, philosophical analysis.

© Є. Титомир

Надійшла до редакції 30.06.2010

УДК 296.4 : 241.11

**ФІЗИЧНА СВОБОДА ТА ДУХОВНЕ РАБСТВО
В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ІУДАЇЗМУ**

ЗОЯ ШВЕД,

*кандидат філософських наук, асистент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету ім. Т. Шевченка*

У статті розглядається проблема взаємозумовленості феноменів фізичної та духовної свободи в іудаїзмі. Обґрунтовується теза, що в розумінні єврейської релігійної традиції фізична свобода виступає підґрунтям для реалізації морального Закону, джерелом і гарантом якого виступає Абсолют.

Ключові слова: рабство, цінності, моральність, свобода, індивідуальна свобода.

Постановка проблеми. Сучасний світ людини характеризується винятковою невизначеністю в розумінні власної свободи, яка обмежена, наприклад, фізичними межами її існування, але водночас видається мірою нескінчених можливостей індивідуальної самореалізації чи самоствердження у світі. У цьому зв'язку постає питання про співвідношення свободи та несвободи в поєднанні "фізичне (соматичне) - духовне (психологічне)". Ця проблема є актуальною не тільки для філософії, але й для духовних традицій, якими керуються члени різних етнонаціональних спільнот.

Новизна дослідження полягає в здійсненні реконструкції сприйняття ідеї свободи й рабства в духовній площині в межах єврейської релігійної традиції. Також виконано системний аналіз взаємозв'язку та специфічної зумовленості означених феноменів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Розв'язанням сформульованої проблематики у філософській площині займалися такі відомі українські дослідники, як І. Бичко, А. Колодний, В. Лях, В. Малахов, М. Попович, Н. Хамітов Л. Филипович та інші [1]. Цими авторами було поставлене питання про відповідність вільного морального вибору щодо тих можливостей, які пропонуються особистості суспільним оточенням та її власними (особистісними) ціннісними пріоритетами. Однак у площині інтерпретацій окресленої проблематики в іудаїзмі це питання не розглядалося.

Об'єкт дослідження - феномен свободи в іудаїзмі.

Предмет дослідження - фізичний та духовний аспекти індивідуальної свободи в іудаїзмі.

Метою дослідження є розгляд питання про співвідношення свободи фізичної та моральної в традиційному єврейському релігійному розумінні. Виходячи з означеної мети, особливу увагу приділимо виокремленню основних підходів у розумінні індивідуальної свободи людини.

Виклад основного матеріалу. Методологічною настановою цього дослідження приймемо казуальний аналіз першоджерел та їх класичних коментарів, у яких висвітлюється питання співвідношення понять "свободи від" і "свободи для" в єврейській релігійній традиції. Одним із основних лейтмотивів письмового вчення іудаїзму (у першу чергу це Тора) є історія становлення єврейської спільноти, яка безпосередньо пов'язана з фактом її звільнення з єгипетського полону. Саме ця подія вважається фундуною для розуміння специфіки інтерпретацій співвідношення свободи та несвободи в традиційному іудаїзмі.

Співвідношення фізичної та ментальної свободи-несвободи слід розглядати з урахуванням "пристрасності" людської душі, що виявляє себе в бажаннях, прагненнях, примхах.

Відома думка, що фізична несвобода є підставою для здобуття свободи. Давнє висловлювання Томмазо Кампанелли ("тільки в ув'язненні я почувався мак-

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.

симально вільно"), в епоху тоталітаризму набуло нового звучання. Згадаймо долі й творчість дисидентів А. Сахарова, Л. Глозмана, О. Галича [2], В. Стуса, Л. Лук'яненка, В. Чорновола. Для цих людей обмеження фізичної свободи в жодному разі не вплинуло на їх вільний дух та погляди. Саме фізична обмеженість, ув'язнення та підкореність зовнішнім обставинам спричиняли, з одного боку, "вивільнення духу", зовнішній, сторонній нагляд над яким неможливо здійснювати до нескінченності, а з іншого - створилися умови усвідомлення особистістю суті максимального наближення до простору духовної свободи. У часи владного переслідування можливість не тільки думати, але й говорити те, що вважалося за правдиве та відповідне сумлінню, зазвичай пов'язувалася з необхідністю або відмови від фізичної свободи, або "втечі від режиму". Тут для науковця постає питання про розуміння зумовленостей реалізації індивідуальної свободи відповідно до обставин життя. Чи є максимальна фізична свобода умовою вільного духовного розвитку людини, чи ця обставина зовсім не впливає на можливість здійснення особистої свободи, а може, ці підстава й наслідок міняються місцями?

У нашому дослідженні ми обґрунтуватимемо тезу, яка, на перший погляд, буде видаватися цілком очевидною, але при більш детальному аналізі потребуватиме з'ясування та уточнення. Суть її в тому, що в розумінні іудаїзму фізична свобода є не причиною, а наслідком морального підкорення Вищому Авторитету. Зауважимо, що настанови традиційного іудаїзму спираються на беззастережне сприйняття змісту та приписів Письмового та Усного закону як таких, що мають позаприродне походження й скорочено іменуються Закон. Отже, іудаїзм достатньо однозначно стверджує, що сини Ізраїлю - євреї - як сім'я і народ були звільнені не просто від рабства, а **для** заздалегідь визначеної мети [3, с. 35, с. 71, с. 87]. Ця мета формулюється як припис служіння відповідно до вимог, що вкорінені в Законі. Через його нормативність людина не обирає - де і як здійснювати це служіння. Отримуючи свободу, вона зобов'язується виконувати ті приписи, які були відсутні в її фізично поневоленому стані. Саме служіння також не є фінальною метою, призначенням для звільнення, це також інструмент. Іншими словами, звільнення від рабства хоча й передбачає як перший крок оволодіння свободою можливості для служіння, все ж мова йде про те, що саме воно, тобто служіння, лише ланка на шляху в процесі виправлення світу. Цей засіб служіння дотичний до більш загальної мети, яка виходить за межі окремого обмеженого існування й спрямовується на рівень "усезагальний", так би мовити "космічний", торкаючись усього світоустрою. Термін "служіння" видається не зовсім коректним, адже в його змісті закладено звернення до іншого, відносно якого здійснюється це служіння. В іудаїзмі мова йде не тільки про служіння Богові, але в першу чергу про служіння як виконання певної роботи, призначеної людині її Творцем. Здобувачи фізичну свободу, людина зобов'язується реалізувати власну свободу. Не свободи того, що хоче Вона - така свобода є рабством власних бажань, - а свободи реалізації своєї "Богоподібності", суть якої полягає зокрема в партнерстві в дотриманні Закону.

Можна сказати, що чим більшою є міра фізичної свободи людини, тим суворішим стає припис Закону, дотримання якого сприймається іудаїзмом як необхідний інструмент удосконалення світу (Світобудови). Цікаво відзначити, що ця суворість ґрунтується, зокрема, не на страху, а на розумінні відповідальності за його знання.

Обмеження фізичної свободи спричиняє свободу пристрасті й прагнення задоволення бажання. Якщо в оточенні прийняті й обов'язкові до виконання відверто протилежні Закону погляди або традиції, то можливим стає порушення останнього, тобто Закону. Більш загально: примусове дотримання приписів "земних правителів" спричиняє необхідність відмовлятися від тих настанов, у тому числі й моральних, які мають інше походження. У період становлення єврейської етнонаціональної спільноти, як це описується в класичних текстах, євреї власне й були заручниками вдач та звичаїв, розповсюджених у місці їх першого поневоління. Не маючи свободи фізичної, люди одночасно перебувають у системі "виправданого вибору", який насправді є підґрунтям для реалізації внутрішніх бажань. Останні орієнтовані не на позачасові цінності, а на мінливі пристрасті, потяг до яких виправдовується несвободою належного морального життя. Цікава аналогія тут може простежуватися в розумінні терміна "виправданий", який часто пов'язується з поняттям вини. Якщо не брати до уваги винятково правничий аспект, а зосередитись на більш загальному розумінні цього терміна, який може розкриватися й у моральнісній площині, можна сказати, що винний може виправдовуватися, несправедливо оскаржений може знімати звинувачення. Але в будь-якому разі "виправданість" відсилає нас до усвідомлення того факту, що воно здійснюється в "грі" із сумлінням, власним "Я", яке ми можемо переконати у власній невинності. Фізичне рабство, з точки зору іудаїзму, передбачає таке виправдовування.

Водночас фізичне рабство в іудаїзмі є основою розуміння такого виміру існування свободи, як "**свобода від**". Це своєрідна форма рабства, адже "свобода від" позбавляє людину необхідності співвідносити свої вчинки з позалюдським Гарантом моральності, який є запорукою існування світу як такого. Мета людського існування постає як виклик людині, яка зобов'язується, а отже, не є вільною вдосконалювати світ через приведення його у відповідність до "плану творіння". Становище раба, як говорить іудаїзм, не змушує до прийняття самостійного рішення, невільник повністю покладається на свого господаря, який не тільки приймає рішення щодо вітальності підкореного (коли й що робити, як і з ким жити, що їсти), але й впливає на його духовне життя. І якщо господареві притаманні якісь моральнісні особливості, вони з очевидністю переймаються підкореними. Свобода беззастережного слідування **своїм власним** звичкам, з точки зору Закону, є не прийнятною, адже вона не має іншого критерію виправданості, окрім власного бажання [4, с. 106]. Іншими словами, у межах моралі як визначальної складової духовності для іудаїзму до певної міри відсутня свобода. Вона реалізується як свідомий вибір, по-перше, прийняттям на себе відповідальності, яка водночас включає в себе сувору підпорядкованість правилам та приписам, або, по-друге, відмовою від "наперед визначеного" завдання, "зобов'язаності до партнерства". Свобода як "реалізація духовного потенціалу людини" творить Особистість, а відмова від свободи в цьому значенні, тобто відмова від мети життя, з точки зору іудаїзму, може призводити до "карет" - переривання зв'язку із Джерелом життя.

Бажання й пристрасті виступають причинами неправильного, з точки зору Закону, вибору, що призводить до "промахів" та помилок, а це, у свою чергу, не виправляє світ, а псує та руйнує його. Джерелом мотивів діяльності людини мають поставати зовнішні для неї критерії, - стверджує іудаїзм, - і вони повинні

орієнтуватися винятково на бажання Творця світу. Більше того, справжня свобода - це здатність піти проти своєї звички й обирати тільки те, що є "правдою". Останнє зауваження потребує окремого детального вивчення, тут лише зазначимо, що розуміння шляхів "правди" й "правильності" для іудаїзму не є однозначно тотожними.

У сучасній позитивній екзистенційній філософії подібний мотив ми зустрічаємо в Ніколо Аббаньяно [5]. Людина, яка постає суб'єктом свободи, зобов'язується цю свободу торувати "етичним шляхом", який, у свою чергу, передбачає наявність певних умов. Можливість здійснення морального припису в іудаїзмі зумовлюється власне свободою від фізичного пригноблення, яке виступає гальмівним чинником на шляху реалізації свідомо сприйнятої світонастанови.

Звільнення від фізичного рабства призводить до кількох визначальних наслідків. По-перше, відкриваються горизонти вільного пізнання, а для іудаїзму найдосконалішою метою пізнання є пізнання шляхів Творця. По-друге, виникає можливість відкриття й засвоєння Закону існування світу. Третім наслідком є розуміння неподільності фізичного й морального аспектів людини, яка є саме такою єдністю, довершеною істотою, спроможною досягти мети власної присутності у світі. Таким чином, людина звільняється від фізичного рабства не просто для того, щоб морально вдосконалити себе, а для того, щоб бути зобов'язаною йти саме цим шляхом.

Для іудаїзму тільки цей шлях є виправданням для вимоги прав на свободу. Виходить, що розширення прав людини, якими задовольняються її індивідуальні бажання, в іудаїзмі сприймається як поширення рабства. Усе, що спрямоване на зміну усталених значень, може призводити до втрати первісного змісту й, як наслідок, до поневолення бажаннями.

Додатковий аспект розуміння співвідношення проблеми залежності- підкореності людини світові матеріальних пристрастей та залежності-підкореності світові морального закону може бути розглянутий з точки зору ролі особистого самовдосконалення як складової звільнення індивідуального існування. Один із можливих підходів трактує безпосередню залежність духовної свободи від свободи особистості взагалі, у тому числі й фізичної свободи, яка виступає тут умовою вільної реалізації індивідуальності відповідно до власних прагнень. Такої свободи прагне сучасний світ. Видається, що очевидність прямого зв'язку між досягненням фізичної свободи та свободи задоволення власних фізичних та психологічних уподобань не потребує обґрунтування. Будучи максимально вільним фізично, "Я" особи може вільно спрямовуватися на здійснення вільного вибору. Але для іудаїзму це розуміння є в самій основі хибним, адже, досягнувши стану фізичної свободи, "Я" одночасно стикається з викликом прийняття на себе відповідальності. Доречно згадати положення М. Бубера про негативну сторону Синайського заповіту (можливість якого безпосередньо залежала від фізичного звільнення), який закликав до підкорення Вищій Сутності, що уособлює позачасову владу [6, с. 194]. Визнання вищої влади, яка височіє над людськими уподобаннями, є фундаментом того, що людина "вилікує" себе від власного зверхнього ставлення до оточення, плекатиме в собі почуття відповідальності та обов'язку, якими обмежуватиметься сваволя. М. Бубер розглядав цей характер негативного аспекту свободи в контексті Синайського заповіту, інтерпретуючи уявлення про природу земної влади. Він ана-

лізував ставлення до вождів на ранніх етапах формування єврейської етнонаціональної спільноти. Висновок, якого ми доходимо, розглядаючи положення М. Бубера, полягає в тому, що зміна влади, яка описується у книзі Шмот, є заміною ярма земного володарювання [7, с. 756] на "Ярмо Небес". Людина звільняється від підкорення іншою людиною, народ - від поневолення іншим народом не заради "безоглядної сваволі", а "задля підкореності Вищій Силі", яка не може мати примусу, а спирається винятково на віру [8, с. 197]. На завершення цієї думки зазначимо, що позитивним аспектом такої влади, за традиційною інтерпретацією іудаїзму, є її вічність. Тобто такий статус Влади Закону, коли його невиконання, нерозуміння, чи будь-яке нівелювання все ж таки не є підставою для його скасування чи заміни.

Здається, що звуження простору відповідальності змушує вважати, що таким чином збільшується міра свободи. Інше розуміння пропонується іудаїзмом, у межах якого мета й призначення людини у світі є "ішвут олам" (обживання світу). Це поняття настільки містке, що одним словом перекласти його практично не можливо. Мається на увазі олюднення світу в значенні надання йому більш "людських" ознак, які, у свою чергу, безпосередньо пов'язані з моральнісним Законом, тобто "Ярмом Небес". Багатогранність виявів та розуміння цього аспекту здатності людини самостійно діяти лише за умов підпорядкування Вищій Волі висвітлюється, зокрема, у Мусар (єврейське етичне вчення), метою вивчення якого є прагнення оволодіти знанням для виховання моральнісних особистих якостей, за допомогою яких, власне, і можливо "олюднити" світ. Як писав в одному з послань до вільненської громади засновник цього вчення Ісроель Салантер, цінність Мусар полягає в тому, що за його допомогою "можна вилікувати нерозважливість власного серця і побороти лінь".

Важливим аспектом розуміння взаємозумовленостей наявних фізично-ментальних свободи та неволі є аналіз поглядів іудаїзму на проблему "звільнення від Ярми Небес". Тобто про страх людини та її небажання обтяжувати себе "зайвою" відповідальністю, особливо щодо "всього світу". Оповіді в Торі про "гірку воду" або "історія з перепелицями" є прикладами того, як перенасичення тягарем свободи, страх перед моральнісною несвободою може призводити до прагнення добровільно відмовитись від фізичної свободи та наполягати на поверненні в кайдани неволі. Мідраші, коментуючи ці фрагменти, акцентують увагу, що наслідки таких, часто керованих страхом, рішень торкаються всіх і на шляху, який передбачає рух тільки вперед, робляться кроки, які гальмують увесь процес "удосконалення" [9]. А світ, не витримуючи такої "зневіри", у свою чергу, реагує всіма доступними йому засобами, закликаючи до повернення на призначений шлях. Наслідком цієї, перефразуючи Е. Фромма, втечі до фізичної свободи, є одночасне повернення в рабство пристрастей та прагнень, які абсолютно не спроможні духовно звеличити людину надавши їй можливість уподібнитись Творцю. За іудаїзмом, останнє є метою й засобом реалізації індивідуальної духовної свободи, для якої заздалегідь призначена людина.

Узагальнюючи вищевикладене, можна сказати, що фізична несвобода відкриває можливості до свободи моральнісної, а це, у свою чергу, може тягти за собою беззастережне слідування шляхами аморальності, це ж, зрештою, буде лише даниною оточенню, володарююча більшість якого наділяється правом творити закони.

Висновки

Таким чином, для єврейської релігійної традиції співвідношення уявних причинно-наслідкових зв'язків не є очевидним, у разі їх традиційної для іудаїзму інтерпретації вони можуть навіть мінятися місцями. Тобто для розуміння співвідношення фізичного рабства та духовної несвободи відмова від останньої може призводити до першого. Відмовляючись від підкорення приписам Закону, людина прирікає себе на поступове фізичне поневолення або залежність, наприклад, від матеріальних чинників, залежність від звичаїв не завжди моральнісного оточення; задля задоволення своїх бажань людина може навіть відмовитися від індивідуальної свободи.

У перспективі подальших наукових розробок - аналіз того, яким чином єврейською релігійною традицією визначаються підстави та умови дотримання настанови "підкореності" моральнісним приписам, які мають сприйматися не тільки через віру, але й ґрунтуватися на інтелектуальному зусиллі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, Г. І. Шалашенко та ін.]. - К. : Наук. думка, 2005. - 273 с.; Свобода: сучасні вибори

та альтернативи / [В. В. Лях, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда, Р. В. Лях та ін.]. - К. : Центр духовної культури, 2004. - 486 с.

2. Сахаров А. Воспоминания (1978-1989) / А. Сахаров // Знамя. - 1990. - № 10-12.; Галич А. Я выбираю свободу / А. Галич // Глагол : литературно-художественный журнал. - 1991. - № 3.

3. Шмот // Пятикнижие Моисеево или Тора с русским переводом, комментарием, основанным на классическом толковании Раши, Ибн-Эзры, Сфорно и др., и хафтарой. - Иерусалим, 5753 (1993).

4. Таубер Э. Рав. Тьма перед рассветом. Катастрофа и возвышение через страдания / Э. Таубер. - Иерусалим : Швут Амии, 1996. - 192 с.

5. Аббаньяно Н. Мудрость философии / Н. Аббаньяно. - М. : Алетей, 1998. - 320 с.

6. Бубер М. Избранные произведения / М. Бубер. - М. : Библиотека-Алия, 1979. - 345 с.

7. Пятикнижие с гавтарой. Ивритский текст с русским переводом и классическими комментариями "Сончино". - М. : Мосты культуры, Иерусалим : Гешарим, 2001.

8. Бубер М. Избранные произведения / М. Бубер. - М. : Библиотека-Алия, 1979. - 345 с.

9. Вейсман М. Мидраш рассказывает : Шмот. Книги 1, 2 / М. Вейсман ; [пер. Ц. Вассерман]. - Иерусалим : Швут Ами, 1990. - 406 с.; Вейсман М. Мидраш рассказывает: Ваикра / М. Вейсман ; [пер. Ц. Вассерман]. - Иерусалим : Швут Ами, 1996. - 410 с.

Z. Shved

PHYSICAL FREEDOM AND SPIRITUAL SLAVERY IN JEWISH INTERPRETATION

The article "Physical freedom and spiritual slavery in Jewish interpretation" considers the problem of interconditionality of the phenomena of physical and spiritual freedom in Judaism. The thesis is grounded in the understanding of Jewish religious tradition; physical freedom is the foundation for the realization of moral Law, the source and guarantor of which is the Absolute.

Key words: slavery, values, morality, freedom, individual freedom

© З. Швед

Надійшла до редакції 12.07.2010

ДО УВАГИ АВТОРІВ!**У ВИМОГАХ ДО СТАТЕЙ, ЩО ПРИЙМАЮТЬСЯ ДО РОЗГЛЯДУ РЕДАКЦІЙНОЮ КОЛЕГІЄЮ ЖУРНАЛУ, ВІДБУЛИСЯ ЗМІНИ:**

Редакція журналу приймає до розгляду рукописи статей обсягом до 1 друкованого аркуша. Рукопис повинен містити: УДК, назву статті (**українською та англійською мовами**), дані про автора, коротку анотацію статті (до 10-15 рядків) **українською та англійською мовами**, перелік ключових слів **українською та англійською мовами**, основний текст статті подається українською мовою, висновки і список літератури. **Останній має бути оформлений згідно з новими вимогами ВАК України, затвердженими наказом № 63 від 26.01.2008 р.** Крім того, слід надсилати рецензію на статтю.

Редакція заохочує авторів чітко формулювати проблему, яку досліджує автор, подавати обґрунтування її актуальності, акцентувати увагу на науковій новизні і практичній цінності результатів досліджень автора. Редакція надає методичну допомогу молодим авторам щодо оформлення статей.

Дані про автора повинні містити: прізвище та ім'я автора, його науковий ступінь та звання, посаду та назву установи, де працює автор, а також основну галузь наукових інтересів автора.

Матеріал подається в електронному вигляді (дискета або *E-mail*), підготовленому у форматі текстового редактора *Word*, а також роздрукованому в форматі А4 з інтервалом 1,5. Формули подаються у *Microsoft Equation 3.0*, графіки та діаграми – в *Microsoft Office Excel*.

Редакція зберігає за собою право на редагування і скорочення матеріалів. Рукописи не повертаються.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Пишіть і заходьте: 83086, Донецьк, вул. Артема, 45.
Телефонуйте і надсилайте: факс: (062)337-04-80,
e-mail: ukcdb@stels.net

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.